

“Slechthorend of Oost-Indisch doof?”

Veel slechthorende kinderen volgen onderwijs in een gemengde SH/ESM school van Cluster-2. Ook is er een aantal dove kinderen geplaatst op deze scholen. Hoe gaat het met deze kinderen? Dat was het onderwerp van een enquête die in 2007 is gehouden onder leerkrachten van de gemengde scholen. Op dit moment staat de toekomstige ontwikkeling van het onderwijs aan slechthorende en dove kinderen ter discussie.

De meeste scholen in Cluster-2 zijn scholen waar slechthorende kinderen geplaatst kunnen worden en kinderen met ernstige spraak- en/of taalproblemen (ESM). Ook dove kinderen volgen hier soms onderwijs. Verder kunnen er kinderen geplaatst worden met problemen die vallen in het Autisme Spectrum (ASS). Hoe gaat het met de *slechthorende* kinderen in deze gemengde scholen? Hoe is de samenstelling van de klassen? Hoe verloopt de communicatie met de slechthorende kinderen in gemengde klassen? Vinden hun leerkrachten dat het goed met hen gaat? Op deze vragen wilde de vakgroep Audiologie van Siméa een antwoord vinden. Daarom werd een enquête onder leerkrachten van gemengde Cluster-2 scholen gehouden. Ook het Siméa bestuur wilde informatie hebben over de positie van kinderen met gehoorverliezen in de gemengde scholen.

Welke kinderen zitten er op de gemengde scholen? Uit een opgave van Siméa blijkt dat er in schooljaar 2006 - 2007 op alle gemengde SH/ESM basisscholen samen 5056 leerlingen waren geplaatst. Van deze ruim vijfduizend leerlingen in het Speciaal Onderwijs (SO) hebben 4596 kinderen een ‘indicatie ESM’ en 460 kinderen hebben een ‘indicatie slechthorend’. Leerlingen in de middelbare schoolleeftijd die op het Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO) zitten zijn niet meegeteld. Om geplaatst te kunnen worden in het VSO moeten alle kinderen een ‘indicatie slechthorend’ aanvragen. Dat geldt voor slechthorende kinderen, maar ook voor kinderen die spraak- en taalproblemen hebben. Daardoor is niet meer mogelijk om onderscheid te maken tussen slechthorende middelbare scholieren en scholieren met spraak- en taalmoeilijkheden.

Aan de enquête deden leerkrachten van 125 klassen van gemengde scholen mee. Met elkaar hebben zij 1288 kinderen in de klas. Daarvan zijn 252 kinderen slechthorend. Deze 252 kinderen zijn verdeeld over 91 klassen. In de andere klassen zijn uitsluitend ESM kinderen geplaatst. Er zijn ook 30 klassen waar één of meer kinderen in zitten die een cochleair implantaat (CI) hebben. Sommige gemengde scholen plaatsen de slechthorende en dove kinderen zo veel mogelijk bij elkaar in de klas. Dit bleek ook in de enquête. Negen leerkrachten melden dat alle kinderen in hun klas slechthorend of doof zijn. Maar het grootste deel van de slechthorende of dove kinderen is een uitzondering in de klas. In 82 klassen zitten gemiddeld maar twee slechthorende kinderen en verder kinderen met spraak- en taalmoeilijkheden. In de helft van de gemengde klassen zit maar één slechthorend of doof kind. Veel leerkrachten geven aan dat de kinderen in hun groep een heel verschillende problematiek hebben. Gedragsproblemen, ernstige taal- en spraakproblemen, gehoorproblemen, contactstoornissen, ADHD, kinderen met meervoudige of verstandelijke handicaps, in sommige klassen komt het allemaal voor. Voor de leerkrachten is het dan een lastige klus om voor elk kind de goede aanpak te vinden. Is het wel mogelijk om tegelijkertijd leerlingen met zoveel verschillende en complexe problematiek goed te onderwijzen? Hoe kunnen de leerkrachten in een gecombineerde groep bij elk kind ‘het onderste uit de kan’ halen?

Communicatie met slechthorende kinderen. Slechthorendheid is een onzichtbare handicap die lastig te herkennen is. De gevolgen van een gehoorverlies op de communicatie en op het kunnen meedoen in een groep zijn groot. Door buitenstaanders is dat vaak moeilijk in te schatten. Hoe houden leerkrachten van gemengde scholen rekening met de gevolgen van gehoorverliezen in een klassensituatie?

Oogcontact. Aan de leerkrachten werd gevraagd of zij rekening houden met een goed mondbeeld. Door 80 % wordt daar bijna altijd op gelet en door 20 % regelmatig. Dit lijkt een gunstig beeld. Maar bij doorvragen blijkt dat het nog maar de vraag is of de slechthorende en dove kinderen steeds oogcontact met de leerkracht kunnen hebben.

Rondlopen. Aan de leerkrachten werd gevraagd of ze wel eens rondlopen in de klas. In de negen groepen met uitsluitend slechthorende en dove kinderen zijn er drie leerkrachten die soms pratend door de klas lopen en twee leerkrachten die dit nooit doen. In de 82 gemengde klassen gaat het er anders aan toe. Daar loopt 64 % van de leerkrachten soms rond en ruim een kwart zelfs regelmatig of vaak. Voor slechthorende kinderen is het zonder oogcontact en lipbeeld veel lastiger om iemand te verstaan. Dit wordt nog moeilijker wanneer er geroezemoes in de klas is, of wanneer de akoestiek niet prettig is. Als de leerkracht rondloopt, wordt steeds het oogcontact even verbroken. Daardoor missen kinderen met gehoorproblemen elke keer kleine stukjes informatie. De leerstof nemen ze dan onvolledig op. Het luisteren kost hen zo heel veel energie. De kinderen raken dan eerder vermoeid of verliezen hun concentratie. Voor veel slechthorende kinderen betekent het verbreken van het oogcontact zelfs dat de communicatie stopt. Voor dove kinderen is er zonder oogcontact helemaal geen communicatie.

Gebaren

Gebruiken leerkrachten van gemengde scholen gebaren in de communicatie met hun leerlingen? Wat voor gebaren gebruiken ze? Zijn de leerkrachten tevreden over de scholingsmogelijkheid die de scholen organiseren? Leerkrachten van 81 klassen hebben vragen over gebarengebruik beantwoord.

Nederlandse gebarentaal (NGT). In maar drie klassen wordt de Nederlandse Gebarentaal (NGT) gebruikt. Dit zijn alledrie SO klassen waar alleen slechthorende en dove kinderen in zitten. Van de VSO leerkrachten die meededen aan de enquête gebruikt niemand NGT.

Nederlands met gebaren (NMG). Veel meer leerkrachten gebruiken Nederlands met (ondersteunende) gebaren. In 80 % van de SO klassen en in 70 % van de VSO klassen gebruiken de leerkrachten ondersteunende gebaren in de les. In deze klassen is de groepssamenstelling heel wisselend. In twee klassen zitten helemaal geen slechthorende leerlingen. In 64 klassen zitten een of meer slechthorende leerlingen en in vijf klassen zitten alleen slechthorende of dove leerlingen.

Andere gebaren. In zes SO klassen gebruiken de leerkrachten wel eens klankondersteunende gebaren. Dit bleken leerkrachten te zijn met ESM leerlingen en één of maximaal twee slechthorende leerlingen. Het kan zijn dat ze deze gebaren gebruiken om de articulatie te ondersteunen. Dat wordt veel gedaan bij kinderen met spraak- en taalproblemen en soms ook bij kinderen met slechthorendheid. Maar klankondersteunende gebaren zijn geen *ondersteunend communicatiemiddel*, daar zijn ze niet voor ontwikkeld. Twee leerkrachten gebruiken ook wel eens een zelfbedacht gebaar in de communicatie met hun slechthorende leerlingen.

Altijd gebaren? Leerkrachten van *basisschoolleerlingen* met een gehoorverlies gebruiken meer gebaren in de communicatie dan leerkrachten van slechthorende middelbare scholieren. Ruim 40 % van de SO leerkrachten gebruikt bijna altijd gebaren en in het VSO is dat een kwart van de leerkrachten. Maar er zijn ook 18 SO klassen en 10 VSO klassen waar soms of zelfs helemaal nooit gebaren worden gebruikt. Jet Isarin constateerde in haar onderzoek dat er in het VSO weinig aandacht voor gebaren is. “...(ondersteunende) gebaren worden helemaal niet gebruikt” (Isarin, 2006. p.38). Is het genoeg wanneer maar 40 % van de leerkrachten (bijna) altijd gebaren gebruikt? Hoe verloopt de communicatie met kinderen van leerkrachten die alleen maar af en toe gebaren gebruiken? De communicatiebehoefte van de kinderen met een gehoorverlies zou centraal moeten staan, juist omdat zij niet voor niets het Speciaal Onderwijs bezoeken.

Over de kwaliteit van de gebarenondersteuning is geen vraag gesteld. Een rijke taalomgeving is een belangrijke voorwaarde voor een kind om zich goed te kunnen ontwikkelen. De leerkrachten moeten goed met hun slechthorende en dove leerlingen kunnen communiceren om hun leerproces optimaal te begeleiden. Daar hoort bij dat de leerkracht een goed niveau van gebarenvaardigheid heeft.

Gebarenscholing. Welke mogelijkheden hebben leerkrachten van gemengde scholen om hun gebarenvaardigheid bij te houden en verder te ontwikkelen? Ruim tweederde van de leerkrachten vindt de gebarenscholing voldoende. Bijna een kwart vindt deze scholing onvoldoende of zegt dat er zelfs nooit gebarenscholing gegeven wordt. Ook zijn er een paar scholen waar niet elk jaar voor teamleden de mogelijkheid is om gebarenlessen te volgen.

Gedrag van slechthorende kinderen

Hoe kijken de leerkrachten van gemengde klassen aan tegen het gedrag van kinderen in hun groep die een gehoorverlies hebben? Om daar achter te komen werd hen gevraagd om de slechthorende of dove kinderen te vergelijken met de andere kinderen in de klas.

Een aantal 'eigenschappen' die een relatie kunnen hebben met een gehoorverlies werden in de vragen betrokken. Uit de antwoorden bleek dat ruim een derde van de leerkrachten vindt dat de slechthorende kinderen in hun klas vaker dromerig zijn dan de kinderen zonder gehoorverlies. Ongeveer een kwart van de leerkrachten vindt dat ze sneller afgeleid zijn, dat ze baziger zijn of dat ze hun werk langzamer uitvoeren dan de anderen. Hebben kinderen met gehoorverlies ook echt andere eigenschappen dan andere kinderen? Of is het gedrag dat de leerkrachten zien meer een 'overlevingsstrategie' in een omgeving waar niet zoveel kennis over slechthorendheid aanwezig is?

Grappjes. In 60% van de klassen valt het op dat slechthorende kinderen vaker een grapje niet goed begrijpen dan de andere kinderen in de klas. Dit betekent dat in het SO ruim 60 % van de kinderen met een gehoorverlies vaak de grappjes in de klas missen. In het VSO gaat het om ruim 50 % van de slechthorende leerlingen.

Wanneer je regelmatig grappjes niet kunt volgen, kan dat voor slechthorende en dove kinderen nare gevolgen hebben. Als iedereen om je heen opeens begint te lachen terwijl je zelf niet weet waarom er zoveel lol in de klas is, kun je je al snel buitengesloten gaan voelen. Het is belangrijk voor elk kind en dus ook voor een kind met een gehoorverlies, om zich in een groep sociaal geaccepteerd te voelen. Daarvoor is het nodig om, net als alle anderen, mee te kunnen doen met alles wat er in de klas gebeurt, óók met moppen, grappjes en kleine humoristische voorvalletjes.

Oost-Indisch doof? 38 slechthorende of dove kinderen (11% van de SO leerlingen en ruim een derde van de VSO leerlingen) reageren volgens hun leerkracht regelmatig alsof zij Oost-Indisch doof zijn. Het blijkt dat deze kinderen allemaal in gemengde klassen zitten. Het is opvallend dat van kinderen met een gehoorverlies gedacht wordt dat ze Oost-Indisch doof zijn. Het gehoorverlies is juist de reden van de plaatsing in het Speciaal Onderwijs! Maar ondanks dat wordt het gedrag blijkbaar toch regelmatig als Oost-Indisch doof bestempeld en niet als passend bij een gehoorverlies. Hieruit blijkt hoe lastig het kan zijn voor leerkrachten om te weten welke gevolgen het gehoorverlies in de klas heeft. Leerkrachten die alleen kinderen met een gehoorverlies in de groep hebben kunnen het gedrag beter beoordelen. Zij blijken het reactiepatroon van de kinderen helemaal niet als Oost-Indisch doof te beoordelen.

Hoe verder?

Over de enquête is tijdens de Siméa conferentie in 2007 gediscussieerd met professionals die werken in de scholen van Cluster-2. Daarna zijn er door de Vakgroep Audiologie aanbevelingen gepresenteerd aan het Siméa bestuur. Onder andere werd aanbevolen om kinderen met een gehoorverlies te clusteren. Leerkrachten die meer kinderen met een gehoorverlies in de groep hebben blijken beter in staat te zijn om rekening te houden met de gevolgen van een gehoorverlies. Net zoals er specifieke kennis nodig is om dove kinderen optimaal te begeleiden, zo is er ook gerichte kennis nodig op het gebied van de begeleiding van slechthorende kinderen. Deze kennis is schaars, maar is wel noodzakelijk om aan slechthorende kinderen goed onderwijs te kunnen geven.

Wanneer er een competentieprofiel 'slechthorend' wordt opgesteld en wanneer er een verplicht scholingsaanbod voor leerkrachten is, kan er meer kennis over de gevolgen van slechthorendheid in de scholen komen. Hierdoor kunnen leerkrachten de competenties ontwikkelen die nodig zijn om slechthorende kinderen optimaal te begeleiden.

Ten slotte moeten er goede faciliteiten komen voor kinderen met gehoorverlies. De schoolomgeving moet zoveel mogelijk aangepast worden aan de lastige kanten van een gehoorverlies. Een goede lichtinval, akoestiek met weinig galm en het dempen van storende geluiden zijn daar voorbeelden van. Op de slechthorendheid gerichte hulpmiddelen moeten beschikbaar zijn voor de leerlingen. Tot slot is het belangrijk dat er faciliteiten zijn om (kleine) technische problemen met hoorapparaten, cochleair implantaat of hulpmiddelen op te lossen.

Op dit moment staat het onderwijs aan dove en slechthorende kinderen ter discussie. De 'stuurgroep toekomst auditief onderwijs' van Auris, KEGG, Viataal en Siméa heeft door het onderzoeksbureau

IVA in 2007 een onderzoek laten uitvoeren onder duizend ouders van kinderen met gehoorproblemen. Een van de conclusies was dat *“ouders op één punt een verandering willen ten opzichte van de huidige situatie: bijna de helft van de ouders wil dat dove en slechthorende kinderen niet meer tegelijk les krijgen met kinderen met ernstige spraak- en taalmoeilijkheden”* (Sontag, 2008. p. 76). Een klankbordgroep met onder andere de FOSS en de FODOK discussieerde in 2007 met de Landelijke Commissie Toetsing Indicatiestelling (LCTI) over het onderwijs aan dove en slechthorende kinderen. Door de klankbordgroep werd unaniem gezegd dat *“de scheiding tussen het onderwijs aan dove en slechthorende kinderen opgeheven moet worden. Dit geldt voor zowel kinderen met CI als voor kinderen met hoortoestellen (...). Er dient ook expliciet aandacht te zijn voor de positie van slechthorende kinderen. Dit is een groep met ‘eigen’ kenmerken die een ‘eigen aanpak en expertiseborging verdient”* (LCTI, 2007. p.16). De LCTI schreef daarna in het advies aan de minister dat er in de toekomst een scheiding aangebracht moet worden tussen de schoolsoorten ESM en SH. De scheiding tussen de schoolsoorten Doof en SH moet juist worden opgeheven. (LCTI, 2007, par. 6.2.6).

Literatuur

Isarin, J. (2006). *Hoor hen, participatieonderzoek: virtueel en in real life*. Twello: van Tricht. p. 38.
Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (2007). *De indicatiestelling van leerlingen met een cochleair implantaat. Een verkenning*. PDF. Den Haag: www.lcti.nl
Sontag, L., van Steensel, R. ea. (2008). *Communicatie, taalbeleid en schoolkeuze. De mening van ouders van dove en slechthorende leerlingen*. Tilburg: IVA. p. 76
Vakgroep Audiologie Siméa (2007). *Slechthorende kinderen in het gemengde SH/ESM onderwijs*. Utrecht: Siméa

Annemiek Voor in 't Holt werkt als ambulant begeleider in Cluster-2. Zij is lid van de vakgroep Audiologie van Siméa. Daarnaast werkt zij in de kenniskring van het Lectoraat Dovenstudies van de Hogeschool Utrecht. Daar doet zij onderzoek naar Inclusie van slechthorende kinderen. Dit onderzoek wordt mogelijk gemaakt door het H. J. Jacobsfonds.